

СЪВРЕМЕННОТО СЕМЕЙСТВО И НИВА НА ВЗАИМООТНОШЕНИЯ С УЧИЛИЩЕТО

Д-р Яна Майерчикова

Университет „Коменски“, Братислава

CONTEMPORARY FAMILY AND LEVELS OF RELATIONSHIPS WITH SCHOOL

Jana , PaedDr., PhD.

„Komensky“ University Bratislava

Abstract: Family and parents become more and more active in school activities. More options are searched to develop the relations between family and school. This phenomenon is a crucial part of substantial social-politic changes in former socialists' countries through the last 20 years. School and family also went through significant changes as part of the society. The article presents characterization of different types of modern families – traditional, modern and post-modern. In the main part of the paper the author tried to study and identify the approaches toward understanding of family-school relations. These relations can be chosen and then evaluated as relation at social institutions level, at social organizations level and at people's level.

Key words: Family, school, (post)modernity, family-school relations, teacher, parent, student.

Основното очакване, с което родителите се обръщат към училището, е обучението и образованието на децата им. Те трябва да се основават на професионализма и развитието. Обучението и образованието на най-ниските нива в училището те разбират преди всичко чрез обстоятелството, че на завършването им се основава възможността децата да продължат в следващата степен на училище, да получат по-добро образование, с което по-късно да бъдат конкурентоспособни на пазара на труда. Някои родители разбират значението на предучилищното и началното училищно обучение преди всичко като формиране на отношението на детето към ученето, училището и към обучението като процес, който продължава през целия живот.

Родителите първо са отговорни за децата си, т.е. имат право да участват в училищния живот, трябва да имат осигурен достъп до цялата информация, налична за действията, представянето на детето им в тази институция. Не е за пренебрегване и фактът, че ако средата, изградена от семейството и училището, е стабилна, се подобряват и училищните резултати на детето-ученик. И не на последно място е фактът, че училището като подсистема на гражданското общество функционира от средствата, получени от данъчните плащания на родителите, от което възникват аргументи за достъпа им и влиянието върху училищните дейности.

Това, че семейството и родителите стават все по-активни елементи от училищната дейност, е част от по-широките обществено-политически промени, съпровождащи обществото ни през последните 20 години. Взаимоотношенията между семейството и училището преди това се осъществяваха в по-голямата си част въз основа на еднотипно, формално сътрудничество, по-интензивните лични контакти между учителите и родителите бяха като правило в резултат от образователно-възпитателни проблеми с детето-ученик. Прилагането на принципите на демократичното общество позволи на родителите да встъпят в обществената институция „училище“, тяхното участие постепенно започна да се увеличава. Тъй като, както посочихме вече, принципно се промениха политическите, икономическите и културно-обществените условия, и семейството, както и училището, преминаха през значителни промени.

СЕМЕЙСТВОТО В НАЧАЛОТО НА НОВИЯ ВЕК

Семейството от началото на съществуването си е социалната единица на обществото. Според преобладаващия в социологията структурно-функционален подход, семейството е основната институция за социализация, осигуряваща определени функции. По отношението ѝ към училището преценяваме начините и възможностите ѝ за участие в училищната дейност, които безспорно са детерминирани и от промените в обществото. Да познаваме съвременното семейство (1) за нас означава да обясним функциите му, структурата, да разберем взаимоотношенията в тази структура, да схванем различните типове семейство. Често ги назовават според периодите на обществено развитие, към които се отнасят. В тази връзка имам предвид традиционното, модерно и постмодерно семейство (2).

Отношението на семейството към училището, освен с личните фактори на участващите страни, в значителна степен се влияе от условията и отношенията в обществото. За да разберем тези паралели, за да можем да открием причините за тях и отправните точки, най-напред трябва да опознаем социалното пространство(3), да разкрием социалния климат, в който живеят родителите, учителите и учениците, чийто елемент изграждат.

В началото на новия век дори и в нашите условия не се запазва социалната система, зародила се в XVII в. в Европа и получила името „модерност“. Съвре-

менната постмодерна критика на целите на проекта „модерност“ много прилича на онази модерна, която подбужда разпадането на предмодерното, традиционно общество. Днес дори не е ясно дали живеем във време на постмодерност, субмодерност, рефлексивна, късна, текуща модерност или само в проста надстройка на модерността и това вече е доказателство за вездесъщата плуралност. От различните социални теории, които се опитват да опишат и оценят съвременните промени в модерните институции, за нас произтича единствено баумановското: „Не се подвеждайте от съблазънта на мъдростта, която изключва несигурността, а се учете как да живеете мъдро в състояние на несигурност“ (Z. Bauman, 2002, с. 23).

Според някои автори съвременното общество е модерно, други го обозначават като постмодерно. Модерността основава профила си върху предпочитането на разума, върху него гради и формира истината, свободата и прогреса. Опитва се да постигне общ консенсус, по-висок авторитет, каквото и да било дълбоко укрепване на реалността, системата, реда и решаване на обществените проблеми чрез модернизация. Както посочва G. Lipovetsky [2008, с. 180], оригиналността на постмодерния миг почива в преобладаването на индивидуалното над общото, психологическото над идеологическото, комуникацията над политизацията, различността над еднаквостта, толерантността над принудата. За постмодерността не може да се говори като за целенасочена теория, става по-скоро въпрос за отношение към реалността (J. Blažek, D. Uhlř, 2002, стр. 37). Постмодерното общество се характеризира с радикален плурализъм, хетерогенност, признаване и толерантност с огромно разнообразие, оценъчен релативизъм, в постмодерността вече нищо не е универсално. Именно съвременното състояние и преди всичко резултатите от модернизацията са предмет на дискусиите на постмодернистите. Постмодерността, обозначаваща като противовес, надстройка или продължение на модерността, вече не се движи в тандем с всемогъщата наука и човешкия разум, а онези, които не приемат изключително когнитивния размер на модерността, се отнасят към постмодерността с нейния емоционален размер, основан на смисловото познание, емпатията и слагат под съмнение интелектуалните знания. Остава въпросът каква позиция, съответно какъв вид, има семейството в тези контексти.

Днес, във времената на късната модерност и постмодерност, и в нашите условия може да се открие традиционното семейство. Негова основа са съпругеските отношения като средство за легитимация на сексуалните отношения на партньорите и грижите за децата. Семейните отношения в него имат патриархален характер, той се основава на авторитета на мъжа и подчинеността на децата на родителите. Същевременно патриархалният модел разделя ролите между партньорите, сравнително ясно определя позициите им, ролите и задълженията. Ролята на мъжа е определена като глава на семейството и определящ статуса на семейството, а ролята на жената – като създателка на дома. Това е предпоставка

за стабилността на съпружеските отношения и семейството с трансфер към професионалната система на партньорите. В това семейство мъжът има доминираща позиция. Извършването на работа, професията при жените в традиционното семейство не може да е сфера, в която жената да се реализира, за нея не може да съществува „кариера“, още повече пък – конкурентна на мъжа. Определящо място за реализацията на жените в такъв тип семейство е работата ѝ по поддръжка на домакинството и грижата за възпитанието на децата. Такава работа в семейството не създава статус и в такава позиция жената не е конкуренция на мъжа. Отношението към децата в традиционното семейство определя задължението родителите да се грижат за тях, докато се нуждаят от това (4).

Върху семейство в такава преобладаваща констелация у нас значително повлия промяната в политическите отношения в края на 80-те години на миналия век и въздействието им прониква вътре в самото семейство. Развитието на семейните структури и отношения е съпровождано от още четири, хронично известни, процеса (по P. Guráň et al. 1997, стр. 5–6): *демократизация* на семейните отношения, когато патриархалният принцип на семейните връзки се променя към равноправни отношения в семейството от гледна точка на пола и поколението. Не по-малко значим е процесът на *индивидуализация*, в рамките на който семейните отношения се характеризират с постепенен преход от отношения, обусловени от произхода на човека, към отношения, основаващи се на възможностите на свободния избор на човека. Друг процес е *динамизацията*, т. е. семейната система става дифузна към измененията, които са резултат от общественото развитие и промените в *индивидуалното развитие на отделния човек*. Консеквентна на предишните процеси е *плюрализацията* на семейните структури и форми, довела до изключително сложен спектър на отношения и форми, основаващи се на новите модели на управление.

Резултатите от посочените процеси са известни заради актуалността си. Върху измененията, на които в значителна степен е подложено и традиционното семейство, изразява модерното семейство. Проявленията на демографското поведение се отнасят до намаляване на броя деца в семейството, спад на раждаемостта, отлагане на сключването на брак за по-късна възраст, бавния, но постоянен ръст на разводите, увеличаване на броя деца, родени извън брак. Очевидно е и разнообразието при формите семеен живот, увеличаване на броя повторни бракове и неформалните съжителства, увеличаване на самотните майки. Принципно се промени и позицията на жената и мъжа в семейството, станаха актуални действията, разделящи ролите в семейството – от патриархален към партньорски модел. Жената започна да основава житейската си биография не само върху отглеждането на децата и грижите за семейството, служебната кариера за нея стана толкова важна, колкото и при мъжа.

Днес в семействата в Словакия се появиха и елементи, които някои автори намират за значими за постмодерното семейство. Първите идентификационни при-

знаци на постмодерното семейство излизат изпод перото на Е. Shorter още през 1975 г. (Možný 2006, стр. 232). Цитираният автор посочва, че в постмодерното семейство съществува разрыв на ценностите между родителите и децата в резултат от по-голямата зависимост на ценностите при децата от медиите, отколкото от родителите. Увеличаването на разводите и несемейното съжителство по негово мнение символизираят нестабилността на съжителството в двойка, а и възниква една нова либерализация на жените, която участва в систематичното нарушаване на концепта „семеино гнездо“. В края на столетието по проблемите на прехода на модерното семейство към „постмодерно“ се изказва F. De Singly [15, стр. 90], който счита за един от първите признаци значителния разкол между семейния живот и брака. Това мнение той документира с резултати от научни изследвания, в съответствие с които болшинството анкетирани партньори посочват, че ако не искат да имат деца, живеят заедно без брак. За следващо изменение се счита това, че отношенията сами по себе си нямат ценност, ценността се създава от удовлетвореността, която трябва да предоставят на всеки член от семейството. „Ние“ в щастливото семейство днес потиска „Аз“, което обаче не води задължително до прекратяване на семейството – дори напротив (F. De Singly 1999, с. 91).

Нашите възгледи за съвременното семейство са много сходни. Най-важната промяна наблюдаваме в отношенията на възрастното поколение към институцията на семейството. Уважението към семейството свършва там, където започва емоционалната фрустрация на някой неин възрастен член. Младият човек, размишляващ над потенциалното креативно семейство, най-вече не иска да се лиши от множеството радости и усещането за щастие, което децата, елементът, създаващ семейството, носят. Появата на детето в семейството е оптимална, ако това не се получава или не искат да създават семейство, индивидуалистичното право да имаш дете дава правото да го имаш извън семейството или брака. G. Lipovetsky [8, стр. 181] във връзка с това пише, че „типичен знак на времето не е задължението да се създаде потомство, а да се встъпи в брак“, ако това се случи, то „семейството отдавна вече е станало индивидуалистична протеза, институция, в която субективните права и желания преобладават над категоричните задължения, ценностите на индивидуалната автономия вече не се подчиняват на реда на семейната институция“. Доколкото разводът между партньорите днес не се подлага на стигма, към брака и семейството се пристъпва със съзнанието, че те може по всяко време да бъдат реконструирани, в зависимост от индивидуалните желания, а в зависимост от личното усещане за щастие или дискомфорт те може да се променят. Брак или пълно семейство, в което съпрузите не се чувстват щастливи, търсят и не намират положителни усещания, днес се разпада. Семейство и брак без емоционална удовлетвореност престава да е средство за самореализация на личността, губи обосновка за личността. Дългът, отговорността, уважението в семейството изчезват, те по никакъв начин не свързват членовете му.

Що се отнася до детето, макар и родителите да признават задълженията си

пред него, това не означава, че те са длъжни да останат с него цял живот, да не говорим, пък да се принесат в жертва. В случай на напускане на семейството родителят в повечето случаи избира алтернативна форма за поддържане на детето. За децата това означава разрушаване на опорните точки, размиване на критериите, по които мама си е мама, а тате си е тате. Да приеме и разбере новата семейна схема за детето е тежко и рядко съпроводено с проблеми.

Важна особеност на съвременното семейство е това, че и майката е способна интензивно да се занимава с професия, да се ориентира към лично приложение и самореализация. Този факт е една от проявите на индивидуализацията като процес, която в значителна степен характеризира съвременното общество и, следователно, и семейството. Индивидуализацията, която произтича от осъзнаване на собствената уникалност, е основана на идеята, че статусът, успехът или неуспехът на човека са резултат от личните усилия на отделните лица, независимо от вродените диспозиции, тя е освобождаване на зависимостта от другите, от обществената поддръжка. D. Lyon [2002, стр.57] говори за два аспекта на индивидуализма днес: от една страна, това е експресивният индивидуализъм, чиято централна точка е „Аз“-ът, чиито нужди се удовлетворяват с помощта на впечатленията и опита, от друга – това е собственически индивидуализъм, центърът на тежестта на който е в потреблението, потребителското отношение към живота. Индивидуалистите имат свой социален морал. По мнението на E. Sullerotove [17, стр. 39] той е основан на толерантността към другите и търсенето на собствена независимост, погрешно понякога определян като егоизъм.

Тук възниква въпросът, възможно ли е търсене и постигане на такава независимост, ако човек трябва да поеме върху себе си всички задължения, произтичащи от постоянната обвързаност с брак и необратимото отношение на родителството. Това се случва и модифицираната форма е сред проявите на индивидуализацията. Резултатът от тези процеси е човек с толерантна индивидуализация, стремящ се към емоционална самореализация, който може да предостави близка партньорска или родителска връзка. Както посочихме, именно постоянността на такова отношение е диспропорцията, която характеризира постмодерното семейство. Близките партньорски или родителски връзки, макар и само временно, стават гаранция за безопасността, стабилността, емоционалната наситеност и надеждност в противовес на други, често много богати социални връзки. Както справедливо отбелязва I. Chorvát [2006, стр. 9], „необходимостта на съвременния човек да сподели чувствата си с някой близък нараства, колкото той става по-индивидуалистичен и разбира загубите, които вървят ръка за ръка с печалбите в резултат на процеса на индивидуализацията“.

Семейството остава централен елемент в живота и съвременността на човека. Основавайки се на опита ни, възгледите и прегледа на обработената литература, си позволяваме да формулираме хипотеза и така да поставим важен изследователски проблем. Ние предполагахме, че болшинството партньори, живеещи в двойка,

искат дете, имат амбиции да създадат семейство, но се променят начините, по които се осигурява изпълнението на функциите, които животът в пълно семейство изисква. Когато говорим за семейни функции, се позоваваме на обща основа, определяща живота на всяко семейство в нашето общество, а от друга страна – еднаквите очаквания на обществото към всички семейства. Това означава осигуряване на социализация от гледна точка на възприетите социални ценности, осигуряване на възпроизводство на населението, материален фон на членовете на семейството и т. н. Как, следователно, се променя изпълнението на функциите на семейството? Раждането на дете в семейството днес е въпрос на личен избор, репродуктивната функция на семейството постепенно губи актуалността си. Вече не са рядкост деца, родени от самотни майки или от партньори, които не живеят в общо домакинство. Реализацията на икономическите функции се поддържа от състоянието на системата за социално осигуряване при раждането и грижите както за децата, така и за възрастните, болните и инвалидите. Частната сфера на семейството по такъв начин става регулирана, това означава един вид съкращаване на автономията на семейството от представителите на държавата, съдиите, лекарите, психолозите и педагозите (F. Singly, 1999, стр. 37). Социализиращата функция постоянно е подложена на атака от влиятелните медии, семейството е прехвърлило възпитанието и образованието към училището. Функцията, която не може да бъде заменена в пространството на семейството, е емоционалната функция. Изпълнението ѝ според нас в повечето случаи, успешно или не, се извършва от съвременното семейство.

Както семейството се справя с функциите, чието осигуряване определя съществуването му, така намира отражението си в обема и качеството, в което тя ще развива сътрудничеството си с училището, каква форма ще имат взаимоотношенията между семейството и училището на детето.

Постмодерната ситуация естествено се проявява и в семейството, и в училището. Семейството и училището възприемат позитивно отношение към различните форми на знания, имайки предвид различните начини, по които децата възприемат и отразяват това, което се случва около тях, плурализират цялата социална реалност и следователно сами изграждат възпитателни принципи. От друга страна, постмодерността в институциите на семейството и училището „ни взема от ръцете“ два важни инструмента за социализация на децата – дисциплината и авторитета. Педагозите и родителите трябва да са посредници, които създават условия, контролиращи, стимулиращи, евентуално преговарящи. Проблем е, доколко са опитни и професионално подготвени, за да овладеят обучението, без да имат авторитарно и дисциплиниращо отношение към учениците, изобщо това възможно ли е с оглед на възможностите за развитие на детето. Без отговор остава въпросът за посредничеството на училището и семейството за съдържанието на културата, която в постмодерността няма тенденция, намира се в противоречие. Училището и семейството са поставени пред дилема – кое и как да предадат на децата, когато

постмодерната култура е едновременно и „децентрализирана, материалистична и психологична, порнографска и дискретна, новаторска и ретро, потребителска и екологична, изкуствена и спонтанна, спекулативна и съзидателна“ (G. Lipovetsky, 2008, с. 17).

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕЖДУ СЕМЕЙСТВОТО И УЧИЛИЩЕТО

В центъра на вниманието на всичко, което предполага и съпровожда функционирането на училището, следователно – и неговите отношения със семейството – е детето, ученикът. Ако възприемем другите медицински, икономически, политически, военни, религиозни, социални институти като поддържащи области на живота му, преди всичко семейството и училището се занимават с просперитета на детето-ученик, с начините, по които да облекчат социализацията му, тоест с „възпитанието на желанието да бъде такова, каквото е“ (Z. Bauman, 2002, стр. 72). В отношенията между семейството и училището, последното е институцията, която трябва да има реална заинтересованост от това в триъгълника „ученик – родител – учител“ всички да са доволни и да се изпълнява основната мисия на училището. По такъв начин съществува проста визия за добрите взаимоотношения, основаващи се на желанието за взаимна комуникация и разбирателство. С такива отношения се свързва взаимното доверие, което трябва активно и постоянно да се създава, а в същото време да няма натиск и прилагане на правото срещу другия.

Развитието на отношенията между училището и семейството са анализирани от В. Rawn [13, стр. 10-17], който идентифицира 4 основни модела на отношения между училището и семейството, които са били актуални през втората половина на миналия век:

1. *Компенсаторен модел* – по този модел малките училища (през 60-те и 70-те години) чрез различни програми са компенсирали невъзможността на отделните семейства да осигурят всички основни нужди на децата;

2. *Консенсусен модел* – актуален през 70-те и 80-те години. Негова цел е постигане на консенсус във взаимоотношенията между училището и родителите, осъществяван чрез съвършена осведоменост на родителите за функциониране на училището, в по-голямата си част чрез комуникация в една посока – към родителите;

3. *Модел на участието* – поддържа се, особено през 80-те и 90-те години. Той работи, когато родителят действа като активен гражданин, способен автономно да поддържа и активизира образователните въпроси на децата си;

4. *Модел на споделената отговорност* – този модел, по мнението на цитирания автор, е дискутиран в съвременността. В неговите рамки се променя участието на родителите при вземане на решения по училищни въпроси към по-голямо участие на родителите, като се акцентира на общата, споделена отговорност на родителите и учителите за просперитета на децата.

Семейството и училището по този начин участват в социални отношения,

които са една от формите на обществени контакти с повече или по-малко ясно определено съдържание. Тези отношения естествено се модифицират от активното поведение на самите родители и учители. Взаимодействието между тях е базата, но и предварителното условие за развитието им. То се основава на взаимоотношенията между родители, ученици и учители, по време на които се постига взаимно обуславяне и влияние върху дейността им и за очаквана последваща дейност, като за социални взаимоотношения може да се говори само в случай, че не става въпрос за случайно междуличностно взаимодействие (F. Zich et al., 1979, с. 99). В центъра на вниманието на социалните взаимоотношения между семейството и училището е сътрудничеството като една от неговите форми. В отношенията на сътрудничество вече става дума за спонтанна или организирана замяна или подмяна (преди всичко на трудови) дейности и взаимна помощ при изпълнение на обществените задачи и постигане на общо поставените цели (пак там). Сътрудничеството между семейството и училището е резултат от активни споразумения, приемане на общи цели и избор на стратегии за постигането му. Това споразумение е въпрос на открит диалог (5).

При разглеждане на взаимоотношенията между семейството и училището ние бяхме вдъхновени от мнението на S. Štecha (2007), но възприемаме тези отношения на три нива:

1. Взаимоотношения между семейството и училището (съответствено – училищното обучение и образование) на нивото на социалните институции.

Социалните институции са важен елемент на всяка култура. Ако ние сме в конфронтация с нейните институции, не можем да я опознаем и разберем. Социалните институции са основен елемент на всяко общество. Те отразяват основния начин за представяне на мислите и действията дават инструкции как да се задоволят потребностите. Институционалното поведение на човека заменя поведението на животните, разликата между човека и животните се измерва с разликата в човешките институции и мотивите (J. Keller, 1997, стр. 59). Социалните институции се определят с начина на поведение, с определени модели на поведение. Обратно, социалната организация е създадена от конкретни хора, които използват тези модели, което принципно я различава от институцията.

Необходимостта от биологично възпроизводство и предаване на културни ценности се осигурява и в нашето общество от семейството, брака и образователно-възпитателните учреждения. Отношенията между семейството и училищното обучение и подготовка на ниво „институции“ предполага също така и начини на поведение, които вече по някакъв начин са маркирани, определени и често даже ритуални. Комуникацията им има стереотипна рамка, поведението на представителите на двете институции е предсказуемо и затова трябва да е по-лесно контролируемо. Посочените отношения се основават на една от първичните обществени потребности, изразена в задължителното посещение на училище. Така, както родителите приемат, че децата им трябва да тръгнат на училище, така приемат

и факта, че са длъжни на определено ниво да имат комуникация, минимум чрез родителско сдружение. В образователната реалност институционалната форма на сътрудничество се пренася и към няколко субекта със законодателна база. Органите за самоуправление на училището – училищният съвет, ученическият съвет на училището, общинският съвет на училището и териториалният съвет на училището – това са инициативните и консултативните органи, които трябва да осигурят участието на родителите в самоуправлението на училището.

Семейството като неформална и училището като формална група – това са две самостоятелни единици, но семейството все още подлежи на относително интензивен училищен контрол (по-малко, отколкото семейство – училище), например чрез задължителното училищно обучение, здравословното състояние на ученика. Тъй като училището е посредник на ценен културен и социален капитал, педагогиката стига до заключението, че семейството зависи от този контрол. Такава зависимост прави взаимоотношенията му с училището сложни и нерядко оцветени с емоции. Училището, следователно, възпитава, обучава, социализира, наблюдава, грижи се, контролира – в значителна степен влияе върху изпълнението на родителските задължения. Реализацията на някоя от родителските роли по този начин става обществена грижа, интимно и частно остава само партньорството (I. Chorvát, 2006, стр.12).

В този контекст представяме и следващата хипотеза, проверката на която заслужава самостоятелно емпирично изследване. Във взаимоотношенията между семейството и училището на нивото на социалните институции предполагаме позитивно въздействие на институцията на семейството върху институцията на обучението и образованието. В позициите на училището като институция семейството напълно я приема. Ние смятаме, че болшинството родители имат особен интерес детето им да премине през съответното училищно обучение, което по-късно добре да го представи на трудовия пазар. Към това в значителна степен семейство с дете адаптира избора си на подходящо училище, като започва от детската градина, което да удовлетворява представите на родителите и това е един от най-важните моменти от учебните им усилия. Ние предприемаме като предпоставка за високата степен на приемане на училището от семейството, че повечето родители мислят над следните факти:

- Детето им в близко време няма да работи с непроменлива информация, а точно обратно – с данни и знания, които постоянно се развиват;
- Най-важни са ролята на информацията и навикът за използване на интелектуалния потенциал на човека;
- Умствената работа постепенно заменя физическата работа (Fukuyama, 2005, с. 15), което освен всичко друго, изисква способността да има достатъчно лични и социални компетенции;
- Информацията изключително бързо остарява – обучението по време на целия живот става задължително (6);

– Училището – това е институция, която трябва да научи как да се получава, отбира, анализира, обработва и т. н. информацията.

От наша гледна точка е ясно, че родителите във връзка с това обръщат вниманието си към училището и всички други образователно-възпитателни институции.

2. Взаимоотношения между семейството и училището на нивото на социалните организации.

Ние споменахме по-горе, че социалната организация се състои от хора, които използват определени институционални модели на поведение. В нашия случай става дума за отношението на конкретното училище към отделните семейства на учениците му. На нивото на организациите взаимоотношенията между семейството и училището придобиват специфичен характер. Определените схеми на поведение на двете институции се реализират от определени членове на двете организации, което придава на взаимоотношенията дух, характерен само за конкретната връзка. Отчитайки това, че инициатор на посоченото сътрудничество като правило е училището, в значителна степен именно то взема участие в създаването и култивирането на въпросното отношение.

В това положение за изграждане на отношенията между семейството и училището тежестта е върху училищното управление, неговата философия и политиката, провеждана по отношение на семействата на учениците му. Училищното управление дава на сътрудничеството визия, създава условията за реализацията му. Възпитаването на положителна работна атмосфера е тясно свързано с поддържане на всеки учител и непедагогическия персонал на училището. Конкретното изпълнение на определени концептуални цели, философии и стратегии има своето място в контекста на сътрудничеството на училището със семейството. Ако имаме ученик и заинтересованост за просперитета му, задължително трябва да се опитаме да съчетаем специфичния опит и професионален фон на училището, от една страна, със специфичния опит и знанията на родителите, преди всичко чрез емоционалната връзка със семейната среда, от друга страна. По принцип с цел осигуряване на взаимовръзката, взаимодействието между училището и семейството. Този факт трябва първо да се приеме от директорите на училищата, те трябва да са готови и да са способни да представят на родителите всички възможности, които имат за взаимно сътрудничество, точно да им обяснят и предложат конкретните начини, по които могат да взаимодействат с училището, не само на нивото на предоставяне на релевантна информация, но и с възможността да се включат при приемането на решения.

Училищното управление взема участие в изграждане на отношенията със семейството и за решаване на проблеми, конфликти или противоречия с родителите. Директорът представлява училището в неговата макросреда, представя исторически обусловен, естествен авторитет. Добре е, ако той присъства на всяка среща с родителите на проблемните ученици и използва делегирания си статут за успешно овладяване на конфликтната ситуация.

Сътрудничеството между семейството и училището в рамките на органите за самоуправление (училищен съвет, ученически съвет на училището, общински съвет на училището и териториален съвет на училището) е въведено в училищната практика именно на нивото на социалните организации. На първо място училищният съвет е реален посредник при комуникацията между семейството и училището, но понякога се превръща и в източник на проблеми. Случва се компетентностите, предоставени от членството в училищния съвет на родителите (училищният съвет например реализира и носи отговорност за конкурса за избор на директор на училището) да не съответстват на компетентностите на професионално подготвени хора. Училищният съвет все пак е една от възможностите за демократизация на взаимоотношенията между семейството и училището.

3. Взаимоотношения между семейството и училището на нивото на лицата – родители и учители.

Ние вече посочихме, че взаимоотношенията между семейството и училището са определени от основната цел, общите интереси, съответно от консенсуса за това, което двете страни ще смятат за взаимен интерес. Можем да се съгласим, че в най-широки връзки това са възпитанието и обучението на детето-ученик, насочено към неговото развитие. Въпреки общите цели, изграждането на взаимоотношения между семейството и училището са съпроводени и с недоразумения, и с болезнено търсене на общ език за оптимален подход към детето. Училището започва да се приближава към семействата на учениците си, но въпреки това измененията в самите семейства са по-изразителни, което също допринася за нелекото развитие и култивиране на отношенията между семейството и училището.

В училищната практика често съществуват различия при възприятието на родителите и учителите за разделяне на пълномощията и отговорностите при възпитанието и образованието на детето. Родителите чувстват повишена отговорност за училищните резултати на детето си, което води до повишаване на натиска за „индивидуален“ подход на самия учител към всеки ученик (Štech, Viktorová, 2001, с. 57). Много родители възприемат училището като фирма, клиент на която стават чрез детето си. Даже очакват от учителя подход, чрез който училището изцяло да покрие всички изисквания, възлагани на възпитанието и образованието на ученика. Често много заети в работата си, родители с различен индивидуализиран начин на живот нямат време, нерядко – и интерес, да влизат в по-близък контакт с училището, с учителите. Техният, често равнодушен, подход се ограничава до познаване и контрол на действията и резултатите на детето им, за неговото гладко преминаване между различните класове и безпроблемен прием в по-горното училищно ниво. В такава ситуация да се пробуди интересът на родителите и към другите аспекти на училищния живот се превръща в предизвикателство за учителите.

Пътят към реалното взаимно допълване между училището и семейството е съпроводен с множество проблеми. Училището е длъжно непрекъснато да търси

начини, с които да създава близки отношения със семействата на учениците си, а учителят трябва да има определени професионални компетенции. Ясно е, че това задължение произтича от професионалната отговорност към учениците и от задачите, които изпълнява като обществена институция. Макар и родителите да представляват много разнородна група с различни интереси, предпочитания, готовност за общуване и сътрудничество, практически всички родители, както вече отбелязахме, имат типична заинтересованост от развитието на собственото си дете. Това трябва постоянно да се подчертава и да се настоява от това да се извежда задължението на училището непрекъснато да призовава родителите към сътрудничество.

Би било наивно и несправедливо да се твърди, че само родителите поставят бариери по пътя на сътрудничество между семейството и училището. Даже днес намираме у някои учители отношения, които отблъскват родителите от по-дълбока заинтересованост към функционирането на училището. От какво произтичат тези отношения, защо тези учители са равнодушни към родителите на учениците си? А. Macbeth (1989 in Pol, Rabušicová 1998, стр. 14) дава следните отговори:

- Свикнали са да работят без родителите, не ги възприемат като партньори, които могат да улеснят, а нерядко и да подобрят работата с децата им;

- Не разбират всички причини, заради които трябва да обърнат внимание на сътрудничеството с родителите;

- Чувстват се заплашени от намесата на родителите в училищните дела;

- В трудовите им договори не е отбелязано изрично задължението да работят за съответното сътрудничество с родителите;

- В настоящето се чувстват под натиск – трябва да обновяват съдържанието на обучението, да използват нови дидактични методи и др., – когато са длъжни в педагогическата си дейност да определят приоритетите, не включват родителите сред тях;

- Управляващите работници в сферата на образованието подчертават значението на сътрудничеството между училището и семейството само като прокламация, обикновените учители проявяват тенденция да се държат по този начин.

Проблемите и предизвикателствата, които съпровождат взаимоотношенията между училището и семейството и на нивото на индивидите, не са малко. Това е всъщност постоянно усилие да се приближат към идеала на възможното между тях сътрудничество. Нееднократните опити да се изпълни този идеал са сложни, всички опити обаче имат фундаментална стойност и важност.

Взаимоотношенията между училището и семейството първоначално зависят от взаимодействието на всеки учител с конкретния родител. Първата стъпка към по-ефективно взаимодействие е взаимната комуникация. Комуникационните и социалните навици на учителя и тук са задължителни. Всеки, който е присъствал на разговор между учител и родител, знае, че това по определен начин е нестандартна ситуация, чието гладко управление се намира преди всичко в компетенци-

ите на учителя. Учителят е длъжен да избере подходящите средства за изразяване (различни от комуникацията с учениците си) не само в случая, когато коментира действията и поведението на ученика, но и когато иска да мотивира родителя към някаква активност или помощ спрямо училището. В професионалната характеристика на учителя трябва да е заложена и способността да избягва ситуации, които могат да доведат до конфликт и неразбиране. Това изисква не само да се овладеят правилата на ефективната комуникация и методите за разрешаване на конфликти. Учителят е длъжен също така да отчита и други фактори, които определят отношението на всеки родител, например родителските стремежи към работата на детето, личностната настройка на отделния родител, семейното му положение и здравословно състояние, социално-икономическия статус, евентуалният личен опит с училището.

Взаимоотношения между училището и семейството на нивото на лицата в значителна степен се допълват и от неформални начини на сътрудничество. Това са нередовните, често неорганизирани предварително срещи, които оперативно инициира някоя от страните или, които възникват спонтанно. В това отношение се разкрива възможност за учителя да приложи способности за създаване на контакт, да води разговор или дискусия, да убеждава, да изисква с необходимото чувство или да обсъди собственото си поведение и влиянието му върху родителя в конкретната ситуация.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В тази статия се постарахме накратко да опишем видовете съвременно семейство, имахме и амбицията да намерим и определим подходите към разбирането на многообразието във взаимоотношенията между семейството и училището и на тази база да ги специфицираме.

Водеше ни и желанието да идентифицираме разкритите проблеми, отнасящи се до семейството и отношението му към училището. Те могат да са основата, вдъхновението за потенциално емпирично изследване. Въз основа на разликите в тези социални институции и специфичните явления, които съпровождат сътрудничеството им, можем да констатираме, че всяко желание за взаимна интеграция ни се струва нереално. Но двете трябва да се признаят една друга и в легитимните граници, които ги разделят. Семейството трябва да приеме училището като посредник и пазител на културата, гарантиращ нейната непрекъснатост, а от друга страна училището – семейството като източник на разбиране, интимност и пазител на индивидуалността на детето. С оглед на това е желателно да се установят реалистични цели и очаквания от взаимодействието на двете институции.

БЕЛЕЖКИ

- (1) Разбираме семейството като социална институция, дефинирана от два вида отношения – партньорски и между поколенията (между родителите и децата). Правим разлика между семейството и съпругеските отношения. Съпругески отношения е правна връзка, която не обуславя възникването на семейство, а се определя само с партньорските отношения. С развода се прекратяват съпругеските отношения, но не и семейството.
- (2) Трябва да припомним, че в модерното общество може да се открие традиционното семейство, тъй като традиционното семейство се задържа дълго в нея, подобно на модерното семейство в постмодерното семейство.
- (3) Социалното пространство разбираме тук като част от онова физическо пространство (което ни обкръжава), което човек по някакъв начин обитава, опознава, използва, възприемаме го като „физическа рамка на социалната дейност в географските ѝ зависимости“ (Giddens, 1998, с. 24).
- (4) Такъв поглед върху традиционното семейство може да изглежда стеснен. Посочената характеристика има по-скоро дидактично значение, като имате предвид, че – по думите на J. Goodyho (2006, стр. 194) – „дихотомната модерност срещу традиционното семейство, така любима на социолози и историци, може да се използва като приблизителни етапи, не като аналитични инструменти“. В съкратен вид бихме искали да предложим различен образ за сравнение на съвременното семейство, тоест модерното и постмодерното и да се достигне до възприемането на това, че семейството е излязло от концепта за семейство като морфологична институция (I. Možný, 1999, стр. 21).
- (5) При анализ на отношенията между семейството и училището може често да се сблъскаме с понятията „сътрудничество“, „кооперация между два субекта“. Отчитайки, че социалните отношения са основани на сътрудничество, кооперация, в тази статия използваме термините „отношения, сътрудничество, кооперация, семейство и училище“ като еквиваленти.
- (6) I. Turek (2005, стр. 5) посочва, че в продължение на изминалите десет години са останали приблизително 80% от технологиите, но в продължение на десет години с тях все още работят 80% от водещите работници (които са получили професионалната си подготовка в миналото). Трябва да се приспособим към този факт например чрез гъвкавост при изпълнението на квалификационните изисквания. Те са обусловени от възможността и желанието да се учим през целия си живот.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bauman, Z. Úvahy o postmoderní době. Praha a: SLON. 165 s. 2002.
2. Blažek, J. – UHLÍŘ, D. Teorie regionálního rozvoje. Praha : Karolinum. 211 s. 2002.
3. Fukuyama, F. Velký rozvrat. Lidská přirozenost a opätovné nastolenie spoločenského poriadku. Bratislava : AGORA. 339 s. 2005.
4. Giddens, A. Důsledky modernity. Praha : SLON. 195 s. GOODY, J. 2006. Proměny rodiny v evropské historii. Praha : Lidové noviny. 229 s. 1998.
5. Guráň, P. et al. Tradičné versus moderné: zmeny a život súčasných rodín. In Sociológia, roč. 29, č. 1., s. 5 – 20, 1997.
6. Chorvát, I. Rodinné vzťahy, väzby a perspektívy na pozadí procesu modernizácie. In HAMPLOVÁ, D. et al. (eds): Životní cyklus. Praha : SOÚ AV ČR, s.8 – 21. 2006.
7. Keller, J. Úvod do sociologie. Praha : SLON. 181 s. 1997. LIPOVETSKY, G. Soumrak povinnosti. Bezbolestná etika nových demokratických časů. Praha : Prostor. 311 s. 1999.

8. **Lipovetsky, G.** Éra prázdnoty. Úvahy o současném individualizmu. Praha : Prostor. 357 s. 2008.
9. **Luhmann, N.** 2000. Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives', in LYON, D. Ježíš v Disneylandu. Náboženství v postmoderní době. Praha : Mladá fronta. 270 s. 2002.
10. **Macbeth, A.** 1989. Involving Parents. Effective Parent – Teacher Relations. In POL, M. – RABUŠICOVÁ, M. Rozvoj vztahů školy a rodiny: několik zahraničních inspirací. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské Univerzity, roč. XLVI, č. 2., s. 5 – 34. 1998 .
11. **Možný, I.** Sociologie rodiny. Praha : SLON. 251 s. 1999.
12. **Možný, I.** Rodina a společnost. Praha : SLON. 312 s. 2006.
13. **Rawn, B.** 2003. Cultural and Political Divergencies in Approaches to Cooperation between Home, School and Local Society in Europe. In: CASTELI, MENDEL, RAWN (eds.) School, Family and Community Partnership in a World of Differences and Changes. Gdansk: Wydawnictwo Unerwersitetu Gdanskeigo, s. 9 – 18. 2003.
14. **Petrusek, M.** Společnost pozdní doby. Praha : SLON. 2006.
15. **Singly, F.** Sociologie současné rodiny. 1. vyd. Praha : Portál. 127 s. 1999.
16. **Sopoci, J.** Sociálne inštitúcie a sociálna zmena. Bratislava : UK Bratislava. 210 s. 2000.
17. **Šullerotová, E.** Krize rodiny. Praha : Karolinum. 61 s. 1998.
18. **Štech, S.** 2007. Vystoupení na kulatém stole Stálé konference asociací ve vzdělávání a SVP PedF UK 15. 2. 2007 na tému Škola versus rodina. [online] [citované 20. februára 2009] Dostupné na: www.ucitelske-listy.cz
19. **Štech, S. – Viktorová, I.** Vztahy rodiny a školy – hledání dialogu. In KOLLÁRIKOVÁ, Z. – Pupala, B. 2001. Předškolská a elementárna pedagogika. Praha : Portál. S. 57 – 94. 2001.
20. **Turek, I.** Inovácie v didaktike. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum. 358 s. 2005.
21. **Zich, F. a kol.** Co víte o současné sociologii. Praha : Horizont. 1979.